

Fârsî, Tahran 1368 hş., s. 485-486; M. Bâkir Bürkaî, *Sühanverân-ı Nâmî-yi Mu'âşır-ı İrân*, Kum 1373 hş., V, 3053-3059; Behrûz Eymânî, "Ahmed Gülçin-i Me'ânî, Hüdâvend-i Me'ânî", *Âyine-i Mirâs*, sy. 9, Tahran 1379 hş., s. 67-81; a.mlf., "Ahvâl ve Âşâr-ı Üstâd Ahmed Gülçin-i Me'ânî", *Kitâb-ı Mâh-ı Külliyyât*, sy. 63, Tahran 1382 hş., s. 20-33; a.mlf., "Yâdi ez Üstâd Ahmed Gülçin-i Me'ânî", *Peyâm-ı Bahâristân*, sy. 24, Tahran 1382 hş., s. 33-38; İrec Efşâr, "Yâd: Nânehâ-yi Ahmed Gülçin-i Me'ânî", *Âyine-i Mirâs*, sy. 13, Tahran 1380 hş., s. 47-53; a.mlf., "Golçin Ma'ânî, Ahmad", *Elr.*, XI, 67-68; Pervîn Gülçin-i Me'ânî, "Dû Gâzel Çâb Neşode be Yâd-ı Sevvomîn-i Sâl-i Hâmûşî-yi Üstâd Ahmed Gülçin-i Me'ânî", *Buhârâ*, sy. 28, Tahran 1381 hş., s. 165-168; a.mlf., "Ceng-i Me'ânî: Pîşgüftâr-ı Tedvîn: Ahmed Gülçin-i Me'ânî", *Zamîme-i Âyine-i Mirâs*, sy. 7, Tahran 1385 hş., s. 1-27; Seyyid Ahmed Alevî, "Seyrî der Makâlât-ı Üstâd Ahmed Gülçin-i Me'ânî", *Peyâm-ı Bahâristân*, sy. 24, Tahran 1382 hş., s. 39-40; Mahmûd Sâdıkzâde, "Berresî Kârbord-ı Envâfî Tekrâr der Eş'âr-ı Gülçin-i Me'ânî", *Tahkîkât-ı Ta'limî ve Çinâ-yi Zebân ve Edeb-i Fârsî*, sy. 9, Büşehr 1390 hş., s. 61-84.

RIZA KURTULUŞ

AHMED HATİB SAMBASÎ

(bk. SAMBASÎ).

AHMED HİLMİ EFENDİ

(ö. 1878)

Mütercim ve tarihçi.

İstanbul Üsküdar'da doğdu. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra Tercüme Odası'nda yetişti ve burada görev aldı. Ahmed Hilmi'nin Tebriz şehbenderi olduğu ve ardından Tahran Şefâreti'nde görev yaptığına dair kayıtlar vardır. Mekteb-i Mülkiyye'de târîh-i umûmî ve coğrafya hocalığında bulundu. Dârümuallimîn'in ıslahı sırasında burada da târîh-i umûmî muallimliği yaptı (BA, İ. DH 636/44219). 1865'te Maarif Nezâreti'nde teşkil edilen Tercüme Cemiyeti'ne üye seçildi. Bu cemiyette Postahâne-i Âmire Nâzırı Kadri Beyefendi, Erkân-ı Harbiyye'den Miralay Mehmed Ali Bey, Mühendishâne'den Kaymakam Nûri Bey, Meclis-i Vâlâ mütercimlerinden Aleksandr Efendi, Tercüme Odası hulefâsından Re'fet Bey, kâtip olarak da Tercüme Odası hulefâsından Mehmed Şevki Efendi (Türkî kâtip-i evveli), Mektûbî-i Sadr-ı Âlî hulefâsından Nûri Bey (Türkî kâtip-i sânisî) ve Tercüme Odası hulefâsından Kardis Efendi (Fransızca kâtipi) gibi şahsiyetlerle birlikte çalıştı (BA, A. MKT. MHM. 336/37). 23 Aralık 1876'da yürürlüğe giren Kânûn-ı Esâsî'ye göre yapılan seçimler neticesinde Dersaadet mebusu seçildi (*Türkiye'de Meclis-i Meb'ûsân*, I,

192). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda İstanbul'a gelen muhacirlere yardım edenken tifüse yakalandı (Babinger, s. 395) ve 1878'de öldü. Kabri Karacaahmet Mezarlığı'ndadır. Bursalı Mehmed Tâhir kabrin Miskinler Tekkesi civarında bulunduğunu ve mezar taşının olmadığını söyler (*Osmanlı Müellifleri*, III, 49).

Ahmed Hilmi Efendi'nin Alman istatistik ve siyasal ekonomi uzmanı Otto Hübner'den yaptığı tercüme *İlm-i Tedbîr-i Servet* adıyla basılmış (İstanbul 1286) ve mekteb-i rüşdiyye talebesine faydalı olacağı düşüncesiyle 1000 nüshasının satın alınmasına karar verilmiştir (BA, İ. DH. 592/41225). Ancak onun en önemli eseri Maârif-i Umûmiyye Nâzırı Ahmed Kemal Paşa'nın teşvikiyle başladığı, 1865'te William Chambers tarafından yazılan *Chambers's Historical Questions with Answers: Embracing Ancient and Modern History* adlı kitaptan *Târîh-i Umûmî* adıyla yaptığı tercümedir. Ahmed Hilmi bu tercümeyi farklı tarihlerde farklı edisyonlar halinde neşretmiştir. 19 Aralık 1866 ve Ekim 1868'de yapılan birinci edisyonun iki cilt olduğu anlaşılmaktadır. Kitapların sonunda I. cildin Matbaa-i Âmire'de, II. cildin Mekteb-i Harbiyye-i Hazret-i Şâhâne Matbaası'nda basıldığı belirtilmektedir. Ancak Şûrâ-yı Devlet'in yaptırdığı bir soruşturmaya verilen cevapta I. cildin ilk defa 600 nüsha olarak Matbaa-i Âmire'de, ikinci defa 700 nüsha olarak ve üçte birinden fazlasının Mekteb-i Harbiyye Matbaası'nda basıldığı ifade edilmektedir. II. cilt ise 1200 nüsha olarak ve üçte birinden fazlası yine Mekteb-i Mülkiyye Matbaası'nda basılmıştır (BA, ŞD 205/52). *Târîh-i Umûmî*'nin I. cildinin Mekteb-i Mülkiyye başta olmak üzere okullarda ders kitabı şeklinde okutulmasına karar verilmiştir. Eserin V. cildi 1876, VI. cildi 1877'de Matbaa-i Âmire'de basılmıştır. Tercümenin neşrinin on iki cilt halinde planlandığı anlaşılmaktadır (BA, MF. MKT. 4/88). Tamamladığı her bir cilt için Ahmed Hilmi'ye 5000 kuruş verilmiştir. Ancak eserin ikinci edisyonunda yayımlanan III ve IV. ciltlerin nüshalarına ulaşamamıştır. *Târîh-i Umûmî*'nin özellikle VI. cildi İslâm tarihini kapsamakta ve 1258'de Bağdat'ın Moğollar tarafından işgaliyle sona ermektedir. Bu kısımda müellif, Chambers'ten değil daha çok Müneccimbaşı'nın *Sahâifü'l-ahbâr*'ından yararlanmıştır. Tercümenin önemli ilk defa Türkçe olarak basılan genel dünya tarihi niteliğinde bir eser olmasıdır. Osmanlı-Türk tarih yazıcılığında yeni bir aşamaya

işaret eden eser ileride yazılacak umumi tarihlerin öncüsü kabul edilmiştir.

Ahmed Hilmi, Victor Hugo'nun *Hernani* adlı eserini de tercüme etmiş ve basımı için kendisine Meclis-i Maârif'ten muvakat bir ruhsatnâme verilmiştir (16 Zilkade 1290 [5 Ocak 1874]; BA, MF. MKT. 16/66). Fakat kataloglarda onun bir *Hernani* çevirisine rastlanmamaktadır. Franz Babiner (s. 395-396) Hilmi Efendi'nin hayatının sonuna doğru, Johannes Schiltberger'in *Reisen des Johannes Schiltberger aus München in Europa, Asia und Afrika von 1394 bis 1427* adlı eserinin 1879'da Londra'da J. Buchan Telfer tarafından *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger: A Native of Bavaria in Europe, Asia, and Africa 1396-1427* ismiyle yapılan İngilizce tercümesini Türkçe'ye çevirmekle meşgul olduğunu belirtmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. D. Mordtmann, *İstanbul ve Yeni Osmanlılar: Bir Osmanlı'dan Siyasi Sosyal ve Biyografik Manzaralar* (trc. G. Habermann-Songu), İstanbul 1999, s. 102-103; M. K., *Türkiye'de Meclis-i Meb'ûsân*, Kahire 1907, I, 192; *Osmanlı Müellifleri*, III, 49; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, III, 1308; Ercüment Kuran, "Ottoman Historiography of the Tanzimat Period", *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis – P. M. Holt), London 1962, s. 422-429; Babinger (Üçok), s. 395-396; Hakan T. Karateke, "Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Tarih yazımında Yeni Dönemlendirme Modelleri", *Osmanlı Sarayında Tarih yazımı* (der. H. Erdem Çıpa – Emine Fetvacı, trc. Mete Tunçay), İstanbul 2014, s. 169-170; B. Lewis, "Ahmed Hilmi Efendi", *EP* (İng.), III, 392. CENGİZ YOLCU

AHMED KEŞFİ EFENDİ

(ö. 1160/1747)

Osmanlı âlimi.

Bulgaristan'ın güneybatısında bugün Sofya iline bağlı Samakov (Samokov) şehrinde doğdu. Babası Ebûbekir, dedesi Mehmed, büyük dedesi Rıdvan adını taşımaktadır. Ahmed Keşfi Efendi, bir âlim ve müellif olması yanında memleketinde bir vakıf kütüphanesinin kurucusu olarak da şöhret kazanmıştır. 1120 yılı Ramazan ayında (Kasım-Aralık 1708) büyük ihtimalle Mekke'ye giderken Şam'a uğradı ve Selimiye Medresesi'nde müderrislik yapan Abdülganî en-Nablusî ile tanışıp bilgi alışverişinde bulundu, kendisinden icâzet aldı. Süyûtî'nin *el-Câmi'u's-şâğîr*'i ile onun hadise dair diğer eserlerini rivayet yetkisini içeren bir icâzetnameye de sahiptir (Sofya Millî Ktp., Or., nr. 1037, vr. 2^b-3^a; Or., nr. 1618, vr. 175^b-176^a). Ayrıca

İbrâhim b. Ahmed el-Celvetî'den Şeyh Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî'ye ait *Hizbü'l-bahr*'ı telkin icâzeti aldı (Sofya Millî Ktp., Or., nr. 2235, vr. 102^a).

Aynı zamanda iyi bir müstensih olan Ahmed Keşfi Efendi tasavvuf, kelâm, hadis, tefsir gibi alanlarda temel kaynaklardan toplam 101 cilt kitap istinsah etti. Bunlar arasında Süyûtî ve Ali el-Kârî'nin bazı eserleriyle İbn Melek'in *Şerhu Meşâbihî's-sünne*'si (Sofya Millî Ktp., Or., nr. 2023), ayrıca İbrâhim el-Halebî'nin *Mülteka'l-ebhur*'u, Zeynüddin İbn Nuceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*'i ile *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye* ve bunların şerhleri başta olmak üzere fıkha dair yirmi altı eser vardır. En erken tarihli istinsahı İbn Melek'e ait *Şerhu Menâri'l-envâr* olup Mart 1685 tarihli (Sofya Millî Ktp., Or., nr. 1584). Sarı Abdullah Efendi'nin 1033'te (1624) yazdığı *Semerâtü'l-fuâd*'ın istinsahını 29 Mart 1727'de bitirmiş olması (Sofya Millî Ktp., Or., nr. 2207) onun yaklaşık yarım asır boyunca müstensihlik yaptığını göstermektedir.

Ahmed Keşfi bir kitap âşığıydı. Çoğu fıkah, hadis, tasavvuf ve tefsire dair 300 küsur ciltten oluşan kütüphanesi XIX. yüzyılın ortalarında Müşir Mehmed Hürev Paşa tarafından Samakov Vakıf Halk Kütüphanesi'nin bir parçası haline getirildi. 1272 (1856) tarihli *Hâşiyetü'l-İşâm 'ale't-Taşdikâ'*'ın bir nüshası üzerinde, Ahmed Keşfi'nin kendi adına bir medresesinin bulunduğunu düşündüren bir not vardır. Muhtemelen şahsî kütüphanesine

ait kitaplar önce bu medresede iken daha sonra Samakov Halk Vakıf Kütüphanesi'ne intikal etmiştir. Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl* adlı tefsirinin başında yer alan bir nottan (Sofya Millî Ktp., Or., nr. 1475, vr. 1^a) bu eseri bazı talebelerine baştan sona kadar okuttuğu, burada adları yazılı talebelerinin eserin istinsah, tashih ve mukabelesini yaptığı anlaşılmakta, bu dersleri de söz konusu medresede vermiş olması muhtemel görünmektedir.

Eserleri. 1. *Şerhu't-Tarîkatü'l-Muhammediyye*. Ahmed Keşfi, Birgivi'nin eserine biri büyük, diğeri küçük iki şerh yazmıştır. Büyük şerhin mukaddimesinde eseri, *e't-Tarîkatü'l-Muhammediyye*'nin muteber şerhlerinden iktibaslarla meydana getirdiğine işaret eder (Sofya Millî Ktp., Or., nr. 2364; Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 596/1, ilk cildi, Hamidiye, nr. 660; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2447; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 1611). Küçük şerh ise Hocaşâde Abdünnasîr Efendi'nin *Tarîkat-i Muhammediyye* üzerine yazdığı şerhe ilâveler yapılmak suretiyle oluşturulmuştur (Sofya Millî Ktp., Or., nr. 1037). 2. *el-Mecmû'atü'l-la'ife ve'l-ceridetü'l-münife* (Sofya Millî Ktp., Or., nr. 666, müellif hattı; Tavşanlı Zeytinöğlü İlçe Halk Ktp., nr. 988). Tefsir, hadis, fıkah ve coğrafya gibi ilimlere dair eserlerden seçilmiş metinler içerir. Müellif mukaddimede bu mecmuayı 1 Receb 1127'de (3 Temmuz 1715) tamamladıktan sonra bir ikincisini, onun ardından da 1133'te (1721) üçüncüsünü hazırladığını belirtir. 3. *Ehâdis fi*

fazli'l-ilmî ve şerefi ehlihi ve'l-ame-li bih. Eserde Süyûtî'nin *el-Câmi'u's-şâgîr*'i ile zevâidinden (*Ziyâdetü'l-Câmi'*) alınan rivayetler toplanmıştır (Sofya Millî Ktp., Or., nr. 1345, I; nr. 1555, IV). 4. *Ehâdis müstemile 'ale'l-ezkâr ve'd-da'avât ve't-tesbihât ve'l-hâcât*. Burada da *el-Câmi'u's-şâgîr* ile zevâidinde geçen dualar bir araya getirilmiştir (Sofya Millî Ktp., Or., nr. 2235, VI; nr. 1077, XVIII; Süleymaniye Ktp., Uşşâki Tekkesi, nr. 45, vr. 165-184, müellif hattı). 5. *Şerhu Ehâdisi'l-erba'ine'l-kudsiyye*. Ali el-Kârî'nin *el-Ehâdisü'l-kudsiyyetü'l-erba'iniyye* adlı eserinin şerhidir (Sofya Millî Ktp., Or., nr. 1956, III, müellif hattı). 6. *Şerhu Ehâdisi'l-erba'in*. Ali el-Kârî'nin *Erba'üne hadîsen min cevâmi'i'l-kelim* adlı eserinin muteber şerhlerine dayanılarak yapılmış şerhidir (Sofya Millî Ktp., Or., nr. 1830, V; Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1521/2; Çelebi Abdullah Efendi, nr. 391/11, vr. 162-174; Damad İbrâhim Paşa, nr. 297/30). Hediye Gültekin, eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlayarak Arapça metnini ve Türkçe tercümesini vermiştir (bk. bibl.). 7. *Erba'üne hadîsen fi fazli's-şalât 'ale'n-nebi* (Sofya Millî Ktp., Or., nr. 2235, IV).

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1112; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 174; *Kehhâle, Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 178; *Catalogue of Arabic Manuscripts in SS Cyril and Methodius National Library Sofia Bulgaria: Hadith Sciences* (haz. Stoyanka Kenderova, ed. M. Isa Waley), London 1995, s. 7, 50, 69, 93, 151, 194, 206, 220-222, 241, 242, 245-248, 253, 274-276, 309-310, 323, 343, 347, 359; Stoyanka Kenderova, *Knigi, biblioteki i çitatelski interesi sred samokovskite musulmani*, Sofia 2002, s. 90-106; a.mlf., *Bibliothèques et livres musulmans dans les territoires balkaniques de l'Empire ottoman*, Villeneuve-d'Ascq 2002, s. 167-184, 332-340, 358-367; a.mlf., "Ahmed el-Keşfi Efendi ot Samokov -Edin mesten tvoreti i daritel ot kraya na XVII- pârventa polovina na XVIII vek", *Istoriya na Mjuzjulmanskata Kultura po Bâlgarskite Zemi* (ed. R. Gradeva), Sofia 2001, s. 72-99; a.mlf., *Avtori sred turskoto naselenie na Samokov i tehните tvorçeski izyavi*.-V: *Osmanistikata. İstoriçeski otgovori za badeşteto. Sbornik po sluçay 75 godişninata na dots. Mariya Mihaylova-Mravkarova*, Sofya 2012, s. 30-41; a.mlf., "Les lecteurs de Samokov au XIXe siècle", *RMM*, sy. 87-88 (1999), s. 61-75; a.mlf., "Les livres musulmans. Centres de production dans les terres bulgares à l'époque ottomane", *EB*, sy. 16 (2009), s. 169-198; Huriye Martı, *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye: Muhteva Analizi, Kaynakları ve Kaynaklık Değeri*, İstanbul 2012, s. 127-128; Hediye Gültekin, *Samakovlu Ahmed Keşfi Efendi'nin "Cevâmiü'l-Kelim Türü Kırk Hadis" Şerhi, Tercümesi, Tahric ve Tahlilî* (yüksek lisans tezi, 2014), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. STOYANKA KENDEROVA

Ahmed Keşfi Efendi'nin *Şerhu Ehâdisi'l-erba'in* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1521/2)